

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk Şiirinde Dilenme ve Dilencilığe Genel Bir Bakış

Turgay Anar* Fatih Özbay**

Özet

Dilencilik, toplum tarafından sevilmeyen bir faaliyettir. Toplum, dilenenlere ve dilenme faaliyetine zaman zaman çeşitli tepkiler göstermiştir. Devlet aygıtı da toplumun istemediği, hoş karşılamadığı bu faaliyeti ve faaliyetin icracılarına karşı çeşitli tedbirler geliştirmiş, hatta yasaklamıştır. Bu yasağa rağmen dilencilik, tarihin hiçbir devrinde ortadan kaldırılamamıştır. Toplumsal hayatta karşımıza çıkan dilencilik faaliyeti ve dilencilerin, edebiyata yansımaması mümkün değildir. Edebiyat sosyoloji disiplini için de dilencilik eylemi incelenmeye değer bir niteliktedir. Makalenin zemininde, dilencilığın ve dilencilik biçimlerinin tarih içindeki niteliği genel bir bakış açısıyla aydınlatılmış, daha sonra da Osmanlı Devleti'nin dilenciler ve dilenci zümreleriyle olan mücadelesine ve bu toplumsal sorunu rehabilite etmek için alınan tedbirlere değinilmiştir. Edebiyat sosyolojisi incelemesi de konunun eksenini oluşturan Türk şiirleri üzerinden yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilenci, Dilencilik, Dilenci Zümreleri, Osmanlı'da Dilencilik.

Beggary and Beggars in Turkish Poetry from Ottomans to Present in Context of Literature Sociology

Abstract

Beggary is an undesirable activity in society. People have shown some reactions against beggars and beggary from time to time. The state also has made provisions against this activity and even has banned it which is undesired by society. Despite of the ban, beggary could not be suppressed in any period of history. Naturally, beggary and beggars that we see in social life have some reflections in literature. Beggary is worthy of notice for discipline of literature sociology. In this article, beggary and types of beggary are explained in a general outlook. Then, the fight of Ottoman state system against beggary and beggar groups, and the provisions have made to rehabilite this social problem are mentioned. Literature sociology analyze is made by studying on Turkish poems which are main subjects of the article.

Keywords: Beggar, Beggary, Beggar Classes, Begging in the Ottoman Empire.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, turgay.anar@medeniyet.edu.tr (Sorumlu Yazar)

** Yrd.Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Kütahya/Türkiye, fatih.ozbay@dpu.edu.tr

1. Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisi

Edebiyat ve sosyolojinin ortak inceleme nesnesi insandır. İnsanoğlu var olduğu günden bugüne; hayatı, dünyayı kısacası varlığı bir şekilde estetik ve sanat faaliyeti içerisinde anlamlandırma arayışı içerisinde olmuştur. Bu bağlamda “sanat diğer bütün entelektüel uğraşlar gibi yaşamı ve yaşamın vuku bulduğu varlığı anlama çabasıdır. Yaşamdan beslenen sanat nihayetinde onu ifade ve temsil etmeye çalışır.”¹ Dolayısıyla da sosyolojinin uğraş alanının da toplum/insan olması hasebiyle, bir sanat uğraşısı olarak edebi eserlerde topluma dair ipuçlarının varlığı aşîkârdır.

Sanat dallarının sosyolojik bir gözle irdelenmesi, insan ve topluma dair yaşayış biçimlerinin de teferruatlarıyla incelenmesi anlamına gelecektir. Bu yönden bakıldığında toplumunun bilgisine erişebilmenin ve toplumu anlama faaliyetinin belki de en doğrusu sanat ve edebiyat dünyasının sosyolojik bir inceleme nesnesi olarak keşfiyle mümkün olabilecektir. Çünkü sanat ve edebiyat, insanı kendi anlatım tarz ve teknikleriyle anlatmaya çalışmaktadır. Böylelikle de topluma dair her türlü anlama ve açıklama çabaları için yepyeni imkânlar sunacak birer obje niteliğindedir.

Edebiyat sosyolojisi, Türkiye’de kendisinden beklenen değeri kazanamamış bir alt disiplin olarak değerlendirilebilir. Sözlü kültürün bu kadar yoğun yaşandığı, üretildiği ve tüketildiği toplumda edebiyatın, sosyolojik bağlamda değerlendirilmesinin sınırlı düzeyde ve temkinli yaklaşımlar sergilenerek ilerlemiş olduğu söylenebilir. Ancak bu disiplinin Batıda çok daha önce dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda özellikle edebiyat sosyolojisinin öncüleri olarak Madam de Stael, H. Taine, Marx, Engels, Belinski, Saltikov Şçerdin, Çernişevski, Dobroliabov, Pisarev, Plekhanov, Lukacs, Lenin’in isimlerini sayabiliriz.²

Edebiyata sosyolojik açıdan yaklaşan düşünürlerin pek çoğunun Fransız olduğu görülmektedir. Bu düşünürlerin ilki olan Lous de Bonald, edebiyatı “yaşanan çağa tutulan bir ayna” olarak değerlendirmiştir.³ Bu görüşü benimseyerek romanlarında uygulayan Sthendal de romanlarını “bir yol boyunca gezdirilen bir aynaya” benzettir. Edebiyat ve sosyoloji gibi iki farklı disiplinin bir araya gelerek incelemeyi planladığı edebiyat sosyolojisi çalışmaları, on dokuzuncu yüzyılda kurumsallaşmaya ve ilk ciddi araştırmalarını yapmaya başlar. Fransızların öncülüğünde şekillenmeye başlayan edebiyat sosyolojisinde Madam de Stael’in ismi önemlidir. Onun “Sosyal Kurumlarla Münasebetleri Bakımından Edebiyat” adlı

1 Köksal Alver (Editör), *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 298.

2 Nurettin Şazi Kösemihal, “*Edebiyat Sosyolojisine Giriş*”, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi. nr. 19-20, 1967, s.1.

3 Alver, a.g.e., s. 94.

eseri, edebiyat ve cemiyet kavramlarını birleştiren⁴ edebiyat sosyolojisi alanının müjdecisi kabul edilmektedir.⁵ Stael bu çalışmasında, ilk defa sistemli bir şekilde edebiyat ve toplum kavramlarını bir araya getirmiş, aynı zamanda dinin, törelerin ve kanunların edebiyatı nasıl etkilediğini, edebiyatın da bunlara ne yönde etki ettiğini incelemeye çalışmıştır.⁶ Ondan sonra bu alanda çalışmalar yapan isimlerin en ünlüsü olan Hippolyte Taine de “İngiliz Edebiyatı Tarihi” isimli çalışmasıyla edebiyat ve toplum arasındaki etkileşimi incelemiştir. Taine göre sanat olayları tıpkı “fizik olayları” gibi belli sebeplerden doğduğu için doğal olarak farklı toplumların da farklı edebiyatları oluşmuştur. Taine, bir edebiyat geleneğini bilimsel bir biçimde incelemek için üç kategori önerir: Irk, çevre, an. Bu üç özellik, bir ülkenin edebiyatının sınırlarını çizer ve bu unsurlara bakarak da o ülkenin edebiyatına dair pek çok veriye ulaşabiliriz. Bu üç unsur, onun sosyolojik edebiyat görüşlerini dayandırdığı temellerdir.⁷ Madam de Stael ile aynı dönemde yaşayan Herder de edebiyatı sosyolojik bir bakışla incelemeye çalışmıştır. Herder’in bu inceleme çalışmalarındaki temel soru, “Belirli edebiyatçılar niçin belli başlı bir yerlerde ortaya çıkmaktadır?”⁸ şeklindedir. Bu soruya doğru cevaplar verebilmek de aslında edebiyat sosyolojisinin inceleme alanında bulunan iklim, ırk, gelenek ve politik sistemin yazarı, onun eserini ve eserin içinde var olduğu toplumu incelemek anlamına gelmektedir. Hermeneutiğin kurucusu kabul edilen Wilhelm Dilthey ise özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru, çalışma alanının tamamen dışında olmayan “edebiyat ve toplum” ile de ilgilenmeye başlamıştır. Dilthey’in asıl ilgilendiği husus, bir sanat ve edebiyat eserinde ortaya çıkan içeriğin, o kültürü ve tarihi dönemi kavramada nasıl bir öneme sahip olduğudur.⁹

Marksist kuramcılarının da edebiyat sosyolojisiyle ilgili dikkat çekici görüşleri vardır. Marx ve Engels, edebiyat sosyolojisiyle ilgili bir eser vermemiş olmalarına rağmen bazı eserlerinde bu konuya dair birkaç görüşe yer vermişlerdir. Onların bu görüşlerini bir araya getirip sistemleştiren Marksistler; toplumsal hayatın, maddi hayatın ürünlerinden oluşmuş bir alt yapısının olduğunu dile getirerek toplumun belli başlı iç dinamiklerinin edebiyat eserinde dışa vurulduğunu, bu tür eserlerde toplumun kodlarının bir şekilde esere yansıtıldığını söylemeleri edebiyat sosyolojisinin yöntemleri açısından dikkate değer görüşlerden olmuştur.¹⁰

4 Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Çev. Âli Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 8.

5 Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 434.

6 Escarpit, a.g.e, s. 8.

7 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 75.

8 Alver, a.g.e., s. 96.

9 Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (Çev. Doğan Özlem), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.73.

10 Alver, a.g.e., s. 101. Ayrıca bkz. Diana Laurenson, - Alan Swingewood, *The Sociology of Literature*, Schocken Books, New York, 1972, s. 40-51.

Bu Marksist görüşü sadece kuram düzeyinde kalmasını istemeyen bazı edebiyat sosyologları, Marksist edebiyat sosyolojisi çalışmaları yapmışlardır. George Steiner, Marksist estetikte iki ana akımın bulunduğunu belirterek¹¹ bunlardan ilkinin “yönelimli edebiyat” olarak da adlandırıldığı “Ortodoks gelenekçi” yapı olduğuna dikkatleri çeker. Bu eğilimdekilerin önemli temsilcileri, Lenin, Plehanov, Jdanov, Lunaçarsky ve Troçkidir. İkinci eğilim ise “para-Marksist gelenek” olarak bilinmektedir. Para-Marksist gelenek içinde ise Marx, Engels ve takipçileri ile Lucaks, Goldmann ve Frankfurt okulu düşünürleridir.

Geleneksel edebiyat sosyolojisi çalışmalarında Lucien Goldman görüşleri ve eserleriyle klasik edebiyat sosyoloji anlayışında bir aşama gerçekleştirmiştir. “Bir Roman Sosyolojisine Doğru” isimli ünlü eserinde dikkatleri çektiği üzere roman türü, onun edebiyat sosyolojisinin merkezi bir yerinde durmaktadır. Goldman’a göre roman, “çürümüş bir dünyada bozulmamış değerlerin arayışıdır.”¹² Goldmann’ın “genetik yapısalcılık” olarak adlandırdığı kuramı, edebiyat sosyologların “yansıtma kuramı”nın her zaman ve zeminde doğru sonuçlar veremeyeceği öngörüsünden hareket ederek sarsmıştır. Genetik yapısalcılığa göre toplumun edebi eserlerle ilişkisi pasif bir ayna yansıtması görüşüyle açıklanamaz. Edebiyat eserlerinin oluşumunda toplumsal ve ideolojik yapıyla ilişki olabileceği gibi bu ilişki mekanist bir yapı içinde gelişmez.”¹³

Edebiyat sosyolojisi çalışmalarında, edebiyatla uğraşan insanın bir dille do-ğup bir toplum içinde olması; toplumun ilgi, sevgi, nefret, kin gibi daha birçok olumlu ve olumsuz nitelikteki etkisine açık olması onu pasif bir etkilenen konumunda değil de karşılıklı etki çevresinde düşünmemizi sağlamaktadır. Klasik edebiyat sosyolojisinin temel umdelerinden biri olan bu görüş, edebiyat sosyolojisi için karşılaştırmalı bir anlayışın tercih edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Edebiyat, kendine has bir dil ve yöntem kullanarak kendi gerçeğini ortaya koyar.

Bu çalışmada geçmişten günümüze, yani Klasik Türk şiirinden Çağdaş Türk şiirine gelene kadarki dönemde dilencilik gibi hemen her toplumda var olan ve toplum için sosyal bir sorun olarak görülmüş/görülen dilencilik faaliyeti ve dilencilerin şiirlere yansımalarının izleri edebiyat sosyolojisi disipliniyle incelenmektedir.

2. Dilencilğin Geçmiş Toplumlardaki Görünümleri

Arapça’da “s-e-l” kökünden türeyen “suâl”, “tese’ül” ve “mes’ele” kelimeleri, “sorma, isteme, dilenme” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeler dilencilik ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Arapçanın yanı sıra Farsçadaki “gedâ”

11 Alver, a.g.e., s. 101.

12 Alver, a.g.e., s. 109.

13 Alver, a.g.e., s. 110.

kelimesi de “dilenci” anlamına gelmektedir.¹⁴ Arapça ve Farsça kelimeler çok eskiden beri birçok metinde karşımıza çıkmakla birlikte bu kelimelerin anlam dünyasında bulunan ve “dilenci” kelimesinden bahsedilmeden bile bazı kelime ve kavramlar, dilencilik anlamıyla eş değerde kullanılabilmiştir. Örneğin İslam tasavvufunda “Bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişi”¹⁵ şeklinde en genel manada kullanılan “derviş” kelimesi, çok geniş olan İslam coğrafyasında çeşitli anlamlar kazanmıştır. Derviş kelimesinin diğer dillerdeki anlamında bile “dilencilik” manasına rastlamamız, kelimenin içine aldığı anlamı nasıl taşıdığını da göstermektedir. Sünnî ulemâ ve Sünnî sûfiler, dilenerek geçimlerini temin eden, hayat tarzlarıyla son derece suffî olan ve ahlâk esaslarına uymayan bu “sahte dervişlere” her zaman sert tepki göstermiş, onları gerçek dervişlerden daima ayırma yoluna gitmişlerdir.¹⁶ Ayrıca sözlükte “çekmek, kendine doğru çekmek, celbetmek” anlamına gelen ve genelde “cerre çıkmak” şeklinde de kullanılan cer kelimesi, bazı müderris ve talebelerin üç aylarda, özellikle de Ramazan ayında şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaaz vermeleri, Kuran okumaları ve daha pek çok din hizmetleri vasıtasıyla halkı aydınlatmaları, halkın sorularına cevap vermeleri de dilencilik faaliyetleri içinde değerlendirilebilir.¹⁷ Osman Nuri Ergin, bu âdetin lehinde ve aleyhinde pek çok sözün söylendiğini, Tanzimat’tan sonra açılan mekteplerin halk ile temas etmediklerini ama medreselilerin bu âdet sayesinde halkla temas edip onlara hizmet ettiklerini söyleyenlerin varlığına da işaret etmiştir.¹⁸

Dilencilğin bir meslek olarak kabul edilmemesine rağmen İslam toplumlarında eskiden beri dilenenler var olmuştur. Bunlar, bir zümre şeklinde bir araya gelerek dilencilik faaliyetinde bulunuyorlardı. Özellikle İslam tasavvufundaki bazı şeyhlerin, mürit olmak isteyen kişileri denemek için onlara nefse ağır gelecek işler verdikleri bilinmektedir. Benliğini muhafaza eden müridin nefsinin terbiye edebilmesi için onlara tuvalet temizlettirilmesi, odun kestirilmesi, dilencilik yaptırılması, manevi boyutları da olan işlerdendir.¹⁹ Bu tür nefse ağır gelen işler yapan müridin dilenmesinde, temel bir ihtiyaç ön planda yer almaktaydı: “*Nefsi köreltmek.*” Her ne kadar tasavvuf literatüründe nefsi köreltmek için bu tür ritüellerin icra edilmesinin önemi kabul edilse de nefsiyle mücadeleye giren müridin niteliği, bu faaliyeti hangi yüzyılda icra ettiği ve hangi tarikata mensup olduğu da çok dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü nefsi hâkimiyete almak için yaptırılan bu tür işler ve özellikle de dilencilik faaliyeti, bireye ve topluma olumsuz

14 Ali Toksar, “Dilencilik” (mad.), TDİA, c.IX, s.298-299.

15 Tahsin Yazıcı, “Derviş”, (mad.), TDİA, c.IX, s.188-189.

16 Yazıcı, a.g.y., s. 188-189.

17 Mehmet İpşirli, “Cer”, (mad.), TDİA, c.VII, s.388.

18 M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I, Meb Yayınları. İstanbul, 1983, s.279-280.

19 Süleyman Uludağ, “Dilencilik”, (mad.), TDİA, c.IX, s.300.

etkileri de olabilecek faaliyetlerdendir. Nitekim benzer bir olumsuzluğu zaman zaman yaşamış olan ve Osmanlı Devletindeki tasavvuf anlayışında, “marjinal bir Sûfi” kolu ifade eden Kalenderilik’te de, Kalenderi dervişler “nefislerini aşağılamak, böylece onun hâkimiyetinden kurtulmak için dilenmeyi” tarikat erkanından kabul etmişlerdir.²⁰

Kalenderilik’te dilenme faaliyeti, “tese’ül” veya “cerr” olarak isimlendirilmiştir. Bu faaliyetleri nasıl yaptıkları ve dilenmenin nasıl olup da bir ibadet kisvesine büründükten sonra bu faaliyeti icra edenler tarafından yozlaştırıldığını Ahmet Yaşar Ocak şöyle anlatır:

“...Kalenderiler ilgi çekici biçimlerde dilenmektedirler. Bazen gruplar halinde şehir şehir, kasaba kasaba, hattâ köy köy ilâhiler söyleyerek dolaşmakta, önlerine çıkana keşkül (keşgöl veya geçgöl) denilen, Hindistan cevizi kabuğundan veya o biçime uydurularak mâdenden yapılmış olup iki yanındaki zincirle boyuna asılan, içi çukur ve genişçe kabı uzatarak verilen para veya yiyecekleri toplamaktadırlar. Bazen da zengin evlerinin ve konaklarının önüne gelerek içeride oturanları medheden mâniler söyleyerek, bu sayede de epeyce yüklü miktarda para veya sadaka temin ediyorlardı. Bu usullerden başka, yolda, çarşıda, pazarda karşılaştıkları insanların falına bakıp onlara cazip kehânetler söyleyerek yine yüklüce para sızdıran açık göz Kalenderi dervişleri de vardı. Tabii ki artık bu tür dilenmelerin ritüel anlamda tese’ül erkânıyla alâkası çoktan kaybolmuş, tamamıyla basit bir dilencilik haline dönüşmüşlerdir.”²¹

Anlaşılabileceği gibi, İslam tasavvufunda nefsin kötülükten arıtılması için şeyhin veya tarikat pîrinin uyguladığı bu yöntem, bazı kişiler tarafından suiistimal edilebilmekteydi.

3. Osmanlı Devletinde Dilencilığe Karşı Alınan Tedbirler

16. yüzyılda Osmanlı ile paralel olarak Avrupa’da da kapitalizmin ortaya çıkmaya başlaması, değişen yoksulluğun muhteviyatına bağlı olarak yoksullara bakış ve yoksulluk algılarının da dönüşmesine sebep olmuş ve bugünkü “modern yoksulluk olgusunun” temelleriyle karşılaşmıştır. Bu dönemde tarım sektörlerinin çözülmesine bağlı gelişen ortamda, belirsizlikler ve huzursuzluklar doğmuştur.²² Ayşe Buğra’nın Geremek’ten aktardığına göre,

“Ortaçağ Avrupa’sının tarımsal medeniyeti içinde, sadece sadakayla geçinen

20 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflik: Kalenderiler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 167-168.

21 Ocak, *a.g.e.*, s. 168.

22 Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.24.

bir varlığı büyük bir toplumsal rahatsızlık uyandırmıyordu. Aksine, yoksulların belirli bir toplumsal işlevleri vardı çünkü onlar zenginlerin sadaka vererek ruhlarının selametini sağlamalarına vesile oluyordular. Dilencilik ve sadaka, toplum düzeninin asli bir parçası olarak var oluyordu.”²³

Gelişen kapitalizmle birlikte emek gücünün kıymetinin ortaya çıkmasıyla dilenme hoş karşılanmamaya başlamıştır. İnsanı, “işgücü” olarak gören “kapitalist düzeni” koruma ve sürdürme gayretinin hedefinde serseriliğin, dilencilüğün önlenmesi ve yoksulların çalıştırılması anlayışı bulunuyordu. Amaçlanan ise yoksullara atfedilen ahlaki çürümüşlüğü çalışma yoluyla giderilmesi²⁴ onların bu kötü ruh halinden kurtarılarak “arındırılması” ve potansiyel işgücünün bir nevi ehlileştirilmesi idi. Aynı dönemlerde Osmanlı’da da dilencilere yönelik birtakım tedbirlere başvurulduğunu konuyla ilgili fermanlardan anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devletindeki “dilencilerle” ilgili ilk ferman 1567 tarihinde yayımlanmıştır. Bu fermanla bazı dilencilerin mezarlıklarda gezerek cenazenin defnedileceği sırada cenaze sahibinin üzerine gidip onlardan zorla para istedikleri, cenaze sahibi hiçbir şey vermediği takdirde onlara haksız yere küfrettikleri, kabir ziyaretine gelen kadınların aralarına karışmak suretiyle onları incittikleri, hatta birkaç kez cezalandırılmalarına rağmen yine de dilenmekten vazgeçemedikleri, ayrıca müteveli adamı gibi ‘kabir nazırıyım’ diyerek cenaze defni için mezar tedarikine varanlardan para talep ettikleri belirtilerek bunlar hakkında Haslar Kadısı’na dilencilerin mezarlar içinde gezdirilmemesi sıkıca tembih ediliyor, sağlam olduğu hâlde dilenenlerin engellenmesi, mezarlıklara gülsuyu getiren kimselerin te’ dip edilmeleri, bu ikazlara uymayanların isim ve özelliklerinin bildirilip haklarından gelinmesi gerektiği ısrarla vurgulanıyordu.²⁵

Bu yüzyıla kadar devletin, dilencilği halledilmesi gereken ciddi bir sorun olarak görmediği tahminini yapılabilir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren özellikle İstanbul gibi büyük bir başkentte sayıları hızla artan Arap dilencilerin, dilencilik faaliyetlerinde bulunmaları devlet tarafından engellenmeye çalışılmıştır. 6 Temmuz 1568 tarihini taşıyan başka bir fermanla da anlaşıldığına göre, Arap dilencilerin ve diğer dilencilerin sağlıklı olmalarına, çalışıp çabalamalarına mani bir durum olmamasına rağmen dilendiklerini, dilencilik yaparken de namuslu insanları rencide ettikleri, bazı hastaları, âmâ, cariye ve kulları satın aldıktan sonra onları sokaklarda dilendirdikleri, hatta bazı cer ehlinin de dilencilik faaliyetinde buldukları anlaşılmaktadır. Bu ferman, devlet aygıtının bu tür işlere hiç de göz

23 Buğra, a.g.e., s.25.

24 Buğra, a.g.e., s. 26; Nadir Özbek, “II. Meşrutiyet İstanbul’unda Dilenciler ve Serseriler”, *Toplumsal Tarih*, nr. 64, Nisan 1999, s. 35.

25 İlber Ortaylı v.d., *Payitaht-ı Zemin Eminönü I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul, 2008, s. 349.

yummak istemediğini gösteren bir delil olarak değerlendirilebilir.²⁶

Osmanlı Devleti, sosyal paylaşmayı üst düzeye taşıyabilmek ve birbirine komşu olan kişileri bir arada sorunsuzca tutabilmek amacıyla şehrin “mahalle”lere bölünmesi anlayışını özellikle büyük şehirlerde uygulamaya çalışmıştır. Bu mahalle taksimatı günümüzdeki gibi sadece idari bir taksimat derekesine indirilmiş mahalle sisteminden çok farklıdır. Mahalle halkı her anlamda birbirine karşı sorumlu tutulmuş, bu sayede de mahalledeki her çeşit insan arasında sosyal dayanışma kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Mahalle halkı, mahallesinde vuku bulan her türlü olaylardan bizzat sorumlu kabul edildiğinden, mahalle ahalisinin başına kötü bir durum gelmesi halinde onların işin içine girdikleri, hiç olmazsa görüşlerine başvurulduğu, devletin resmi kayıtlarında yer almaktadır. Bursa’da, 1561’de vuku bulan bir örnek konumuz açısından önemlidir. Hüseyin’in kızı Fatma, babası taşraya gittiğinden ve büyük anası Servi Kadın da dilencilığe başlamış olduğundan mahalle ahalisinden birçok kimseler mahkemede, “bu küçük kız, bu dilenci kadının yanında kalırsa harap olur.” diye yöneticilere haber verdikleri için Fatma isimli küçük kız, mahkeme tarafından annesinden alınarak Ayşe Hatun isimli bir kadına teslim edilmiştir.²⁷

26 “İstanbul Kadısı’na hüküm ki, Arap taifesinden ve gayriden ba’zı kimesneler her veçhile sağ olup kâr u kesb’e kâdirler iken esvâk ve mahallâta suâle çıkıp ibrâm-ı galiz ve cerr-i sakîl eylemekle ehl-i ırz olanları rencide edip ve ba’zı sâil a’mâ cariye ve kul alıp, esvâk ve mahallâtda dilendirip ve ba’zı şehirler alemler kaldırıp şehri der-yüz edip ve ba’zı birer kimesnenin boynuna zencir takıp medyun ve mahpûsdur deyû mahallât ve esvâki gezdirip ve suhte taifesi dahi bülük bölük olup yollarda ve sokaklarda halkı cerr edip ve ba’zı cerrar dahi bir hastayı yanına alıp onu bahane edip esvâka çıkıp halkı cerr edip envâ-i galezatlar edip müzâyaka verdikleri ve ba’zı kimesnelere sârî bi-izni-Allah emraz arıza olup mübtelâ oldukların onun gibiler kadîmden şehirden sürülüp men’ oluna gelmişler iken memnu’ olmayıp esvâki gezip halkla ihtilât eyledikleri istimâ’ olunmağın büyürdüm ki, bu hususları Dergâh-ı Muallâm çavuşlarından olup Şehir Subaşı olan kudvetü’l-emâsil ve’l-akrân Hüseyin-zide kadru-hu- mübaşeretle göresin. Mezkûrlardan pîr-i fâni ve ma’lûl olmayıp kâr ve kesbe kadir olanlar vech-i meşrûh üzere cerr eder ise men’ ve def edip ve sâillerden kimesneye a’mâ kul ve câriye aldırıp, ol veçhile cerr etdirmeyip ve a’mâ ve kötürüm olup esvâk ve mahallâtda gezip cerr-i sakîl edip memnu’ olmayanları şehirden sürüp kâr ve kesbe kadir olanları asla cerr etdirmeyip men’ eyleyip, memnu’ olmayanları yazıp bildiresin ki, küreğe konula ve ol asıl emraza mübtelâ olanları dahi âdet-i kadîme üzere şehirden sürüp, ihtilât etdirmeyesin. Bu hususda tamam merbeste mukayyed olup emr-i şerifime mugayir kimesneye iş etdirmeyesin. Ve ba’zı dânişmendler akraba ve taallukâtlarından ba’zı hakîr olmağla müceerred cerr için gezip suhta nâmına mansib ettirip ve cevâmi’ ve mesâcidde aşır kıraat edip, Kur’an-ı Azîm’i tahfif edip müselmanları çiğneyip huzûr-i kalblerine mâni olurlar imiş. Onları dahî men’ etdirip meğer şol suhta taifesi ki dâima tahsilde olup amma ta’tilde kadîmden olageldiği üzere cerr edeler. Onlara dahi tenbih eylesin ki, kadîmden edegeldikleri üzere eyyam-ı tahsilden gayri zamanda etmeyeler. (Mezbûr Subaşıya verildi) Fî 11 Muharrem 976/6 Temmuz 1568.” Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 236-237.

27 Dr. Ömer Düzbakar, “Osmanlı Devletinin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği), Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V.I/5, Fall 2008, s. 296.

Bu tür faaliyetlerinin engellenmesi için devlet organları, gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Bu tedbirlerin sertliğine rağmen dilencilik tamamen engellenememiş olmalı ki aradan çok fazla bir zaman geçmeden İstanbul'daki dilencilerle ilgili başka bir fermanın daha çıkarıldığını görmekteyiz. Bu fermana da bazı erkek ve kadınların fakir, âmâ ve sakat olmadıkları hâlde kiminin mahallelerde dolaşarak kiminin de oturarak dilencilik yaptıkları, bazı kimselerin de âmâ, sakat, köle ve cariyeler satın alarak bunları dilendirdikleri anlaşılmaktadır. Fermana ayrıca, şer'an dilenmeleri yasak olanların ellerindeki cer kâğıtlarını (dilenme tezkerelelerini) gösterse bile bunların dilenmelerine izin verilmeyeceği anlaşılmaktadır.²⁸

Osmanlı Devleti, yoksul halkın dilenmesini engellemek için çeşitli tedbirler almıştır.²⁹ Buna rağmen bazı kolay yoldan para kazanmak isteyenlerin, herhangi bir özürleri olmadığı halde dilencilikte ısrar etmeleri durumunda bunlar, devlet tarafından önce çeşitli cezalara çarptırılmış, eğer hallerinde bir düzelme olmamışsa devlet yetkilileri bunları sürgüne göndermişlerdir. Bu tedbir, eski dilencilerden kasap karısı Fatma ile kızı Ayşe, Kasımpaşalı Hanım adındaki üç dilencide tatbik edilmiştir. Çeşitli cezalara çarptırılmalarına rağmen uslanmadıkları anlaşılan bu üç dilenci, asesbaşı ve subaşı tarafından yakalandıktan sonra zindana atılmış, bir süre sonra da çavuş gözetiminde İstanbul'a bir daha gelmemeleri için Bursa'ya sürgüne gönderilmişlerdir.³⁰

Bazı dilenciler, herhangi bir sakatlığı olmamalarına rağmen dilenme izin belgesi anlamına gelen "dilenme tezkere"lerine sahip olmuş, devlet yetkilileri bu tür sahtekârlıklarla tezkere alanları çeşitli cezalara çarptırmıştır. 1759 tarihinde Kocaeli Sancağı Paşası ve İzmit kadısına hitaben yazılmış bir fermana, "... cümle âzâsı tam ve sıhhati yerinde olduğu hâlde İstanbul'da dilenmekte olan 43 nefer dilenci toplanmış ve bir kayığa konularak İzmit'e gönderilmiştir. Her birini muhtelif işlerde kullanmak üzere köylü ve sanatkâr yanına amele ve ırgat olarak dağıtın ve kaçmamaları için gereken tedbir alınsın..."³¹ cümlelerinin de anlaşıldığı gibi, başkentte dilencilik yapmaya çalışanların İstanbul dışına sürüldüğü ve bunların ceza olarak köylü ve sanatkârların yanında çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür tedbirlerde devlet kurumları özellikle işsiz güçsüz takımından kabul edilen dilencileri ve bu türden kişileri bir "işle meşgul" etmenin yolunu aramıştır. Burada işin niteliği pek de önemli gözükmemektedir. Çünkü "boş insanın, boş işlerle uğraşması kolaydır." sözünü kendilerine düstur edinen devlet aygıtı, bu tür boş insanları işle meşgul ederek, toplum ve devlete sorun olmalarını engellemeye çalışmıştır. Her ne kadar kapitalist hassasiyet ve kaygılarla olmasa da Osmanlı'da

28 Reşat Ekrem Koçu, "Dünden Bugüne Dilenciler", *Hayat Tarih*, nr. 3, 1 Nisan 1970, s.26.

29 Zeki Tekin, "Osmanlı Döneminde Dilencilik", Osmanlı, c. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 570-581.

30 Düzbakar, a.g.m., 301.

31 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, s. 4575.

da işsiz, serseri veya dilencilere yönelik ehlileştirme gayretleri var olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasî ve askerî alanlarda kuvvetli olduğu devirlerinde sosyal yardımlaşma, İslam dininin de etkisiyle kuvvetliydi. Bu sebepten, sokakta dilenen insan sayısı günümüzdeki kadar fazla olamazdı. Dilencilik, toplumun hiç hoş görmediği bir eylemdi. Dilenenler genellikle “deliler” ve “borç para alıp da borcunu ödeyemeyen” cezalıları. Nitekim bu düşüncüyü, 1610'da Osmanlı Devleti'nde dilencilere dair gözlemleri bulunan George Sandys'in yazdıkları doğrulamaktadır:

*“Söylenenlere göre (Türkler) gizli olarak çok sadaka verirler. Gerçekten onların arasında pek az dilenci gördüm. Bazen sokakta zincirle birbirine bağlı dilenenler görürsünüz. Bunlar kendilerine borç vereni temin için dilenirler ve borçlarını ödeyebileceklerini kanıtlayabilirlerse ancak yılsonunda serbest bırakılırlar.”*³²

16. yüzyılda Avusturya elçisi olarak İstanbul'da bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq, 1 Haziran 1560 tarihini taşıyan bir mektubunda dilencilerin yanlarında evcilleştirilmiş hayvanlarla gezdiklerini, Arapların da dilendiklerini şöyle anlatmaktadır:

*“Dilenciler Tanrının ismi defalarca tekrarlanan her namazdan sonra sadaka toplamaya giderler. Bunlar başlarını eğerler ve yanlarındaki geyiği de birlikte baş eğmeğe alıştırmışlar. Halk bu olağanüstü beceriyi görmekten son derece hoşlanarak ve bunun kutsal ve acayip bir anlamı olduğunu düşünerek geyiğin sahibi olan dilencilere para vermeyi tercih ediyorlar; onlara madenî paralar saçıyorlardı. Ben, çok büyük bir geyik olmasından dolayı bu geyiği almak ve imparatora (Alman İmparatoru) götürmek istedim. Mademki Türk dilencilerden bahsettim, şimdi bunlar hakkında bilgi vermemek doğru olmaz. Bunlara bizimkilerden çok daha az rastlanır ve genellikle bir yerden bir yere yaya seyahat eden ve çeşitli şekillerde kutsallık iddiasında ve dinî bahane ardında dilenen kişilerdir. Bunların çoğunun dilenmelerinin bir özürü olarak kafaca zayıf oldukları söylenir. Bu tür insanlar Türk toplumunda daima hoş görüşle karşılanır. Çünkü Türkler, deliler ve geri zekâlıların cennete gideceklerine ve yeryüzündeki hayatları boyunca azizler gibi bilinmeleri gerektiğine inanırlar. Diğer bir sınıf dilencilerse Araplardır. Bunlar ellerinde bayrak taşırlar ve İslâm dinini yaymak için atalarının savaşlığını bununla açıklayarak dilenirler; her yerde ve herkesten dilenmezler ancak yoldan geçenlere bir yağ kandili, bir limon veya bir nar vererek bunun fiyatının iki veya üç mislini isterler. Açıkça dilencilik şerefsizliği içine düşmemek için bir şey satmayı tercih ettikleri görülmektedir.”*³³

32 Gülgün Üçel Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 344.

33 Aybet, a.g.e., s. 345.

Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında İstanbul'da yedi bin civarında dilenci olduğunu belirtmiştir. Onun verdiği sayı, dilencilerin sayısının yıldan yıla artışıını da göstermektedir:

“Dilenciler esnaftı - 7000 adettir. Bir alay cerrar, kerrar gariblerdir. He birinin birer yünden, sofdan hırkaları, ellerinde çeşit çeşit alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde Yâ Fettah ismi şerifi ile cümle körleri birbirlerinin omuzuna yapışıp kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma topal, kimi kambur, kimi inmeli, kimi saralı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak, bir hengâme ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alıp, şeyh dahi duâ idüp yedi bin fukara bir ağızdan Allah Allah ile âmin dediklerinde sadâları gök yüzüne ulaşır. Bu tertip üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken durub pâdişâha hayır duâ ederler. Pirleri Eşşeyh Sâfi'dir, Selman belini bağladı- Bu zât gazadan gelen gazîlerden 'şey'an lillâh!.' diyerek sadaka alırdı; Medinede medf undur.”³⁴

4.Osmanlı Devletinde Dilenci Zümreleri ve Dilencilik Çeşitleri

İstanbul'da dilencilik zamanla bir geçim kapısı olacak şekilde artmaya başlar. Bu artışa paralel olarak devlet aygıtı da kendi kurallarını ortaya koymaya, başıbozukluğu ve kargaşayı önlemeye, halkın emniyetini temin etmeye yarayacak uygulamalar yapmaya yönelik kararlar almaya başlar. Osmanlı Devleti'nde dilenciler, öncelikle devlete, sonra da halka sorun çıkarmamaları ve kendi aralarında da faciaya sebep olabilecek işlere kalkışmamaları için bir lonca altında toplanmaya çalışılır. Bu sayede dilencilerin kendi kanunlarına uymayanları denetlemeleri, daha doğrusu dilencilik faaliyetine bir resmiyet getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şer'an dilenmesine mani olmayanlara, devlet tarafından toplumda serbestçe dilenebileceklerine dair *“dilenci tezkireleri”* dağıtılır. Bu evrakı almış olanlar ayrıca, dilenci defterlerine de kaydediliyordu. Dilenci defterlerinin aslı kadınlıklarda, bir suretleri de subaşılarda bulunuyordu. Bu defterlerde ayrıca dilenciyle ilgili çeşitli bilgiler de yer alıyordu. Dilencilerin hangi milletten olduğu, sağlık durumunun nasıl olduğu, ne zamandır dilendiğine dair bilgilerin bu tür defterlerde kayıt altına alınmasındaki amaç, devletin dilencilik faaliyetine bir düzen getirmek istemesidir. Bunun dışında, İstanbul dilencileri bir esnaf zümresi kabul edilerek Eyüp Camii'nde bulunan *“Seele Kethüdalığı”* adı ile bir kâhyalığa bağlanmıştır. Halk buraya *“dilenciler kâhyası”* adını uygun görmüştür.³⁵

Dilencilerin, serbestçe çalışabilmeleri için yukarıda da belirttiğimiz gibi dilenci tezkireleri almaları gerekiyordu. İyi niyetle yürürlüğe konulan *“tezkere”* alma uygulaması zamanla kötü niyetli kişilerin iştahlarını kabartmış olmalı ki

34 Koçu, a.g.e., s. 4575.

35 Koçu, a.g.e., s. 4578.

“dilenci iratçısı”³⁶ denilen bazı uyanıklar, bir şekilde elde ettikleri dilenci tezkelelerini, para karşılığında dilencilere pazarlamaya başlamıştır.

Halkın yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki dilenme mekânları da dilenciler için önemlidir. Günlük kazancı diğer yerlerden çok daha “berekatli” olan bu tür cami ve mescit kapıları, sebil kenarları, köprü üstlerine oturmak isteyenlere bekçiler, belediye çavuşları ve mütevelliler izin vermezlermiş. Bu tür yerlerde icrayı faaliyet yapacaklardan “dilenci şerefiyesi” adı altında günlük kiralalar alınmıştır. Bu türden yüksek gelir sağlama ihtimali olan yerler, dilenci iratçısı tarafından da bulunur, buraların günlük kiralaları da iratçılar tarafından görevlilere ödenmiştir.³⁷

Dilenciler, her ne kadar bir dilenme faaliyetini icra eden kişiler olarak biliniorlarsa da bunların arasında da çeşitli gruplar bulunuyordu.³⁸ Bu gruplardan belki de en şerefli olanlar, “Kişinin sağlığında edâ edemediği namaz, oruç, kurban, adak, kefarete gibi ibadetlerinin, vefatından sonra fakirlere fidye ödenerek düşürülmesi” işini icra eden ıskatçılar³⁹, mezarlıkların çevrelerinde bulunurdu. “Yaprak dökümü” ismini verdikleri ölüm hadisesi vuku bulduğunda ıskatçıların da kazanç kapıları açıları. Üzüntülü bir olayı yaşayan ölenin yakınlarına musallat olan ıskatçıların ölümle ilgili zengin edebiyat verimlerine de sahip oldukları bilinmektedir.⁴⁰ Ölenin günahlarının bağışlanacağına dair inanışlarla bezedikleri pek çok mersiye ve şiire sahip olan dilenciler, elde edecekleri kârı arttıracak türde şiirler ve dualar okuyarak dilenirlerdi. Fidyelere ulaşmak isteyen ıskatçılar, mezarlıklarda dağıtılan bu ıskattan daha fazla alabilmek için de kılık değiştirerek farklı renk ve desenlerde yaptırdıkları kollukları takarak ölenin ıskatından tekrar tekrar yararlanmaya çalışırlardı.

Sebilciler denilen bir başka dilenci grubu da, suyun evlere kadar dağıtılması sebebiyle halkın su ihtiyacını karşılamak zorunda kaldığı sebillerin kenarlarında dilenirdi. Kalabalık mekânlar, dilencilerin öteden beri sevdiği yerlendendi. Başka bir dilenci grubu da kasidedilerdi. Sesine güvenen bu dilenciler, özellikle ezan vakitlerinde ilahi ve kasideler okuyup sokak aralarında dolanarak dilenirlerdi. Kabakçı denilen bir diğer grup dilenci zümresi de mevsimlik işçi gibi çalışan Sudanlılardı. Bunlar, mayıstan kışa kadar dilenirlerdi.⁴¹

Goygoy veya hoyhoycular olarak adlandırılan başka bir dilenci zümresi; iri yarı, topal ve çolaklardan oluşan goygoyculardı, bunlar muharrem ayıyla ortaya

36 Koçu, a.y.

37 Koçu, a.y.

38 Ortaylı vd., a.g.e., s. 342-348.

39 Doç. Dr. Fikret Karaman, vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 279.

40 Ortaylı vd., a.g.e., s. 342-343.

41 Ortaylı vd., a.g.e., s. 347.

çıkarak dörder beşer kişilik gruplar hâlinde birbirlerinin omuz başlarından tutarak dolaşır, hemen her evden bir şey almadan kapıdan ayrılmayan pasaklı tiplerdi.⁴²

5. Osmanlı'nın Son Devirlerinde Dilencilerle Mücadele

Osmanlı Devletindeki bu artışa paralel olarak devlet de hâkimiyeti altındaki insanların zarar görmesini önlemek amacıyla çeşitli tedbir alır. Bu tedbirlerin başarısız olmasının pek çok sebebi vardır. Uzun süren savaşların mağlubiyetle sonuçlanmaya başlaması, merkezi otoritesinin giderek gücünü kaybetmesi ve bunun sonucu da köylülerden alınan vergilerin artması, eşkıya çetelerinin köylülere musallat olması, can ve mal emniyeti sebebiyle köylülerin büyük şehirlere göç etmeye başlamasıyla özellikle İstanbul'un nüfusunun artması, nüfusun artmasına rağmen iş olanaklarının azalması dilencilik faaliyetlerinin de artmasını tetikleyen faktörler olarak sayılabilir. İstanbul'da Tanzimat döneminde "Dilenci Kethüdalığı"nın kurulmasının temel sebebi de sayıları git gide artan bu başıbozuk "dilenci" güruhunu kontrol altında tutmaktır.⁴³

6. Dilencilğin Türk Şiirindeki Yansımaları

Edebiyat, sosyal olayları tam olarak yansıtmasa da bu olayın çeşitli yönlerine değinerek olay ve olguların toplumun belleğinde nasıl izler bıraktığının işaretlerini edebî metinlerle ortaya koyabilir. İşte biz de bu noktadan hareket ederek, dilencilik gibi bir olguya şiirlerde nasıl yaklaşıldığını incelemeye çalıştık. Türk edebiyatı, çok uzun bir zamandan geçerek günümüze ulaştığından, konunun sınırlanması gerekliydi. Biz de bu sebepten genel bir tarama yaparak konumuzla doğrudan ilgili şiirleri değerlendirdik.

6.1. Türk Şiirinde Dilenme ve Dilencilik

Klasik Türk şiirimizde, dilencilik pek çok şiirde karşımıza çıkmaktadır. Ama ondan önce, dilencilikle ilgili bazı mazmunlara yer vermeliyiz. "Edebiyatta bazı özel kavram ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan klişeleşmiş söz ve anlatım"⁴⁴ anlamına gelen mazmunlar, günümüzde kullanılan sembollere benzetilebilir. Şairlerin bir kavramı, olayı, özelliği vb. belirtmek için bu mazmunu kullanması, şiirdeki örtülü anlamın muhatabı tarafından az sözle anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Klasik şiirimizde konumuzla ilgili bazı mazmunlar vardır. Genelde dilencilerin kullandıkları eşyalarla, dilencilik şekilleri ve dilencilik kavramı mazmunlaşmıştır. Dilencilikle ilgili mazmunlar şöyle sıralanabilir: "*Abdal, cer-cer-*

42 Nuri Özcan, "Goygoyculuk" (mad.), TDİA, c. XXIV, s. 121-122.

43 Ortaylı vd., *a.g.e.*, s. 350.

44 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s. 359.

râr, er çırağı, kabak-kabak çekmek, keşkül.”

Abdal mazmunu, daha çok bu tür abdalların Kalenderî olmalarıyla da ilgilidir. Kalenderî ve abdallar, “... sırtta kebe, belde manda boynuzundan yapılmış bir nefir ve cür’adan asılı kemer, bir elde keşkül diğeri teber, kulakta mengüş halka, kemerde kocaman teslim taşı şehirden şehre” dolaşırlarmış.⁴⁵ “Cer” veya “cerrâr” mazmunun anlamı ise şu şekildedir: “Halktan para koparmaya cerr, üç aylarda köylere gitmeye cerre gitmek denirdi. Cerr sözü nihayet dilenme mukabili olmuş, ârsızlarına da cerrâr denmiştir.”⁴⁶ “Er çırağı” mazmunu ise eskiden fakirlerin, seyyah dervişlerin, kahvelerde, bazen de mübarek gecelerde cami ve tekke kapılarında mendil sererek ve bir tepsi içine mum yakarak dilenme âdetidir.⁴⁷ “Kabak-kabak çekmek” mazmunun anlamı ise şöyledir: “Anadolu’da seyahat eden derviş seyyahlar, abdallar bel kemerlerine keşküller ile beraber matara gibi bir de su kabağı asarlardı. Torbalarında da Hindistan cevizinden yapılmış, icabında nar-gile hâlini alan dervişin esrar çekmesine yarayan bir alet bulunurdu ki, buna da kabak derlerdi. Bunla esrar içmeğe kabak çekmek denirdi.”⁴⁸ “Keşkül” mazmunu ise eskiden derviş kıyafetli gezgin dilencilerin dilenmek için taşıdıkları, kayık şeklinde ağaçtan oyulmuş derviş çanağıdır.⁴⁹ Klasik edebiyatta dilencilik; dilenci malzemeleri ve ritüellerinin yer alması, konunun sosyal hayatın yanı sıra edebî metinlerde de etkili bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Dilencilik ve dilencilikle ilgili mazmunların şiirlerde nasıl kullanıldığıyla ilgili olarak Mesihî’nin bir beytini örnek verebiliriz. Aşağıdaki beytin bütününde zengin kesimin kapılarında dilencilik yapan, keşküllü bir “abdâl” tasvir edilmektedir. Beytin ikinci dizesinde ise çarh, yani felek, ters döndüğü ve aşağılık bir alçak gibi tasvir edildiği için dilenciye benzetilmiş, hilâl ise şekli dolayısıyla onun yanında duran keşküle benzetilmiştir:

*“Pâdişahâ kapına dervâzeye gelmiş durur
Çarh sâildir yanında keçküle benzer hilâl.”*⁵⁰

Seyahata çıkan dervişler, hangi tarikata müntesip olursa olsunlar acıttıkları zaman keşkülünü uzatarak “Yâ Ali, Yâ Şah” sözleriyle dilenirlermiş (Onay, 1993: 3). Bir öğünlük kadar karnını doyuracak ekmek parası almaya “selmân etmek” denildiğini beyan eden A. Talat Onay, keşkülünü uzattığı kişiden para alamayan abdalların o kişiye yanlarında taşıdıkları nefiri üfediklerinin bilgisini

45 Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, (Haz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 1993: 2.

46 Onay, a.g.e., s. 92.

47 Onay, a.g.e., s. 148-149.

48 Onay, a.g.e., s. 224.

49 Onay, a.g.e., s. 250.

50 Onay, a.g.e., s. 3.

verir. Bu âdet, “senin ervâhına yuf olsun” anlamına gelirmiş. Bu durumla ilgili Şeyh Galib’in şöyle bir beyiti vardır:

“*Gâlib penâh-ı fakra gir abdal-meşreb ol
Al kere-nâyı destine çal rüzgâra yuf*”⁵¹

Hicviyeleriyle Klasik Türk şiirinde farklı bir yere sahip olan Nefî, meşhur münşi Veysi’ye yazdığı hicviyesinde, muhatabını “*Onun şairlik tabiatı züğürt cerrâr gibidir; (lakin) yine maâni şehrinin gelip yolcularından dilenerek öte beri cer eder.*”⁵² sözleriyle hicvetmektedir.

Eskiden recep, şaban, ramazan aylarında vaaz ve imamet için medrese sotaları köy ve kasabalara dağılır, bu üç ay müddetince bir yıllık geçimlerini temin etmeye çalışırlardı. Bu âdete cerre çıkmak denilirdi.⁵³ Cer sözü, bu âdeti devam ettirenlerin kötü davranışları sergilemesiyle halk arasında “dilenme” mukabili kullanılmaya başlamıştır.

Rûhî-i Bağdâdî, kendisini cerrâr sanıp selamını almayan bir kişiyi şöyle hicveder:

“*Cerrâr diyü vermez olur Tanrı selâmın
Şermende eder eylese bir habbece in ’âm*”⁵⁴

Ahmed Paşa’nın şiirlerinde sevgilin güzelliğinin bayrama teşbih edilmesi ile gözyaşları, özellikle bayramlarda ortalıkta daha fazla görülen dilencilere benzetilmiştir. Ayrıca dilencinin sevgilin kapısına akması ile dilencinin kapıya gelmesi veya kapıda bulunması hali arasında iştirak bulunmaktadır.⁵⁵ İşte bu görüşler, onun aşağıdaki beytinde bir manzarayı tasvir edecek güce sahip olarak şöyle geçmektedir:

“*Yinemezem yaşımı ‘id-i cemâlün göricek
Kim yiner sâ’ili çün mevsim-i deryûze gele*”⁵⁶

Tacizâde Cafer Çelebi Divanı’ndaki şu beyit, bir çınar ağacının yapraklarının dilenmek için elini açan dilenciye benzetilmesinin konumuzla ilgili dikkat çekici bir örneğidir:

“*Ahdünde dehre hacet elin açdı çün çenar
Kesdi çenarın ellerin ol cürm için hazan*”⁵⁷

51 Onay,a.y.

52 Onay, a.g.e., s. 93.

53 Onay,a.g.e., s.92.

54 Onay,a.y.

55 Harun Tolasa, *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 350.

56 Tolasa, a.g.e., s.350.

57 İsmail Erünsal, *The Life Works Tâci-zâde Cafer Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 35.

Yine aynı şairin aşağıdaki beytinde, dilencilerin özellikle devrin padişahlarının geçecekleri güzargâhlarda ellerindeki tasları yere koyup dilencilik yaptıkları anlatılır:

“*Getürüb kasesin ama gibi yol üzre komuş
K’ugradukça Şeh-i afakı ide cer nergis*”⁵⁸

Devrin dilencileri genelde Hintlilere benzetilmektedir. Ayrıca o devirlerde ayna her evde bulunmadığı için değerli bir eşya kabul edilirdi. Beyitten aynanın bir kişinin yüzüne tutularak dilenmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır:

“*Geldi bir hindu gedadur var elinde ayine
Sen Şehi ister k’ide cer kakül-i müşkîn-i dost*”⁵⁹

15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış olan Zâtî İvaz Çelebi’nin şiirlerinde de abdâl ve kalenderlerle ilgili özelliklere rastlamak mümkündür.⁶⁰

On altıncı yüzyılda yaşamış ve Hecri mahlasıyla bilenen bir divan şairi olan Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed’in Divanı’nda da dilencilere bir şeyin sorulmamacığı âdetini hatırlatan bir beyit vardır:

“*Gözüm yaşına sorma ko tufan haberlerin
Olmaz bilirsin ey yüzi gül saile sual*”⁶¹

Aynı eserde, aşk derdiyle ağlayan bir âşığın sevgilisinden isteği dile getirilir. Sevgili, kapısına kadar gelen âşığını kovar. Şair, kapıdan kovulma psikolojisinin de tesiriyle göz bebeğiyle gözyaşlarının sevgilinin kapısından kovulmamasını arzu eder. Şair, bu iki unsuru çoluk çocuk sahibi bir dilenciye benzeterek kullanır. Bu tür bir edebî sanat, aslında sevgilin türlü bahaneler sunarak sevgiliden ayrılmak istememesinin sebeplerini güçlendiren delillerdendir:

“*Merdüm-i çeşmüm ile sürme kapundan eşküm
Ana rahm eyle ki hem sail ü hem ehl-i ıyal*”⁶²

Klasik Türk Edebiyatında dilencilik, çeşitli makam ve kavramlarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Dilenci, sultan, âşık, şarap, kul, dervişle ilişkilidir.⁶³ Sultan, tıpkı bir sevgili gibi tasvir edildiğinden sevgilisinden ihşanda bulunmasının isteyen dilenci onun çevresinden ayrılmaz. Âşık, sevdiği kişiden ihşan dilendi-

58 Erünsal, *a.g.e.*, s. 161.

59 Erünsal, *a.g.e.*, s. 80.

60 Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İSAM, İstanbul, 2006, s. 60-66.

61 Ömer Zülfe, *Hecrî Divan*, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf>, s.149.

62 Zülfe, *a.g.e.*, s. 148.

63 Melek Dikmen-Kamile Çetin, “Dilencilik’in Türk Şiirindeki Tezahürleri”, Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2008, 528-530.

ği için Klasik edebiyatta dilenci gibi yer alır. Dilenciler; şarap, sağâr, cem gibi unsurlarla yakın ilişki içinde olduklarından onların geçtiği beyitlerde bir dilenci metaforu bulunur.⁶⁴

Edebiyat da zaman içinde değişir ve konu, tema ve üslup açısından dönüşümler yaşar. Türk edebiyatında sosyal ve millî konulardan uzak olmaları sebebiyle eleştirilere hedef olan Servet-i Fünûn Edebiyatının önemli şairlerinden Tevfik Fikret, Türk edebiyatının bu aşırı santimental dönemine uygun tarzda yazdığı “Ramazan Sadakası”⁶⁵ şiirinde -büyük bir ihtimalle Galata Köprüsü üzerinde gördüğü çolak bir çocuğun dilencilik yapmasını şöyle dile getirir:

RAMAZAN SADAKASI

— Köprüde —

*Soğuk, soğuk... Acı bir levha-i teşekkisi
Yolunda kalb-i hayâtın, gelir enîn-i riyah;
Soğuk, soğuk... Denizin lerzedâr-ı girye sesi
Eder yüreklere târi bir ihtizâz-ı cenah.
Delik paçavralar altında bir küçük seyyah...*

*“Efendiler, ne olur, ben fakirim işte...” Sükût;
“Efendiler, acıyın...” Pür-vakar ü bî-ârâm
Efendiler geçiyor; yavrucak soluk, mebhût
Nazarlarında hazin bir edâ-yı istirham,
Çolak eliyle verir her geçen hayâle selâm.*

*“Efendiler, ramazandır... mübarek akşamdır.. “
Zavallı tıf-ı sefalet, zavallı ömr-i tebâh!
“Efendiler, acıyın, ben garibim işte...” Hayır,
Akın akın geçen erbâb-ı i'tizâz ü refah
Eder bu kirli, bu yırtık sadadan istikrah.*

*Soğuk, soğuk... Asabi darbelerle bir yağmur
Ufukta parçalanmış bir sehâba hiddetle
Gelip likaa-yi zelîl-i hayâtı kamçılıyor.*

64 Dikmen-Çetin, a.g.m., 528-530.

65 Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste (Tıpkıbasım), (Bas. Haz. Doç. Dr. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 55-56.

*Soğuk, soğuk... Bu tahammül-gezâ bürûdetle
Çocuk harâb olacak; âh, ey saadetle*

*O süslü haclelerin sine-i muattarına
Koşanlar, işte bir insan ki inliyor nefesi;
Bakin şu sıska, şu çıplak, şu eğri kollarına;
Bu artık işliyemez, hisse-i mesâisi
Sizindir işte, verin, susturun bu hasta sesi!*

Soğuk ve rüzgârlı bir havada köprüde dilenmek zorunda olan “bir küçük seyah”, etraftan gelip geçenden, “Efendiler, acıyın...” diyerek yardım istemektedir. Şairin; çolak, soluk ve şaşkın bir hâlde olduğunu vurguladığı, aynı zamanda “bakışlarında hazin bir yalvarışı edası” bulunan bu “yavrucağı”, acının merkezi olarak göstermeye çalıştığı ve ilerleyen dizelerde de toplumun zenginliğinden bunun gibilerin pay alamayacağını belirginleştirmek için tezat sanatını kullandığını söyleyebiliriz. Şairin “efendiler” diye hitap ettiği kesim, “o süslü gelin odalarının kokulu göğüslerine koşanlar”dır. Şair, insanların daha da etkilenmesi için çizdiği manzarada “soğuk” kelimesini özellikle birkaç defa tekrar eder. Şiirin sonunda, toplumun zenginliğinden faydalanamadığından dilenmek zorunda kalan sakat bir çocuğun geçinmesi, onun “hasta sesinin susturulması” için toplumun ona sadaka vermesi gerektiği vurgulanır. Tevfik Fikret, toplumun ezilmiş kesimlerine yine toplumun zengin insanların sahip çıkmasını söyleyerek toplumun gözlerinden uzakta kalmış bu tür insanları koruma altına alması gerektiğine inanmıştır. Çok açıkça görülebildiği gibi edebiyatın toplumsal sorunları yansıtma adına bir araç olabildiği veya sosyolojik verilere edebiyat vasıtasıyla dikkat çekilebildiğine şahit oluyoruz. Edebi metinlerin çoğunlukla toplumun belirli bir eğitim düzeyindeki kitlelere ulaşabilme özelliği, toplum sorunlarına karşı daha duyarlı kesimlere ulaşabilme imkânları sunabilecek olması anlamında da kayda değer bir işlev gördüğü söylenebilir.

Servet-i Fünûn edebiyatına mensup ve aynı hassasiyete sahip olan Süleyman Nesib’in de “Dilenci Kız”⁶⁶ isimli bir şiiri vardır. Tevfik Fikret’in şiirinin dekoru ufak değişikliklerle bu şiirde de tekrarlanır. Hava soğuktur, etraftaki insanlar dilencinin varlığından habersizdir ve kimse dilenci kızın sesini duymaz. Aynı edebî ekolden gelen bu iki şairin hemen hemen aynı manzarayı kullanarak aynı temayı ortaya çıkaran şiirler yazmaları, mensup oldukları ekolün aşırı santimental havasını başarıyla veren örnekler olarak düşünülebilir. Şair, yine okurlarını etkilemek, manzaranın “acılığını” daha da arttırmak amacıyla havanın soğukluğuna vurgu

66 Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 409.

yapmaktadır. Bu soğuk, insanın kanını dondurabilecek düzeydedir. Kışın yolda yürüyen şairin kulağına “pek ince” bir ses gelmiştir. Bu ses, ağzı morarmış ve karlar üstüne düşmüş zavallı bir meleğe benzeyen dilenci bir kızdan gelmektedir:

DİLENCİ KIZ

*Kış ortasıydı.. hava pek soğuktu, yerlerde
Bir arşını mütecavizdi galibâ karlar;
Soğuktu, hâtıra geldikçe ellerim sızlar
O kış, evet o şitâ-yî sefâlet-âverde*

*Sokakta dondu sanırdım kanım burûdetten;
Soğuk soğuk ciğerimden geçerdî bâd-ı vezân!
Yolumda her kimi görsem benim gibi nâlân
Olurdu titreyerek serdî-yî tabîatten.*

*Bir akşam üstü... Bütün donmuş ortalık, herkes
Telâş ile müteveccihî kendi hanesine,
Elinde bir yiyecek nakl ederdi ianesine.*

*Erişti gûşuma pek ince, pek küçük bir ses :
O karlar üstüne düşmüştü bir zavallı melek,
Morarmış ağzı ile derdi: “Bir dilim ekmek!”*

Yukarıdaki şiirin dekorunun bir benzerini Ali Canip Yöntem’in “Yalnız Bir Sahne”⁶⁷ isimli şiirinde de görmekteyiz. Kolları olmayan bir dilenci kız, kala-balıklar arasında yalnız, belki de kimsenin dikkatini çekmeden orada varlığını insanlara duyurmadan beklemektedir. Şair, okuyucuların daha fazla etkilenmesini sağlamak için çizdiği bu dekorun ortasına, “vurdumduymaz” halkı ve kolları olmayan bir dilenci kızı koyarak manzaranın kontrastından yararlanmış, bu yolu kullanarak da dilenci kızın bu içler acısı durumuna sadece “Ay”ın ağladığını dile getirerek böylece insanların acımasız taraflarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır:

*“...
Büyük, küçük, müte’âzım, vakur bir sürü halk..
şu yanda kolları yok bir dilenci kız muğlak
Tazallümât-ı siyâhıyla inliyor . Herkes*

67 Ali Canib, “Yalnız Bir Sahne”, Âşîyan, nr. 11, 1324, s.343.

*Adımlarında kibârâne bir şemîm-i heves,
Yavaş yavaş geçiyor. Tâ uzakta ay bîzâr
Nazarlarıyla bu mahlûka ağlıyor...*

Bu kadar.”⁶⁸

Sosyal meseleler karşısında “cemiyetin” yanında durarak şiirlerini yazmış olan Mehmet Âkif, “Küfe” şiirinde ölen babasının küfesine tekme atan, fakat geçim derdi sebebiyle o küfeyi sırtına almak zorunda kalan çocuğun ruh hâlini başarıyla ortaya koyarken çalışmanın kutsallığına vurgu yapan şu dizeleri söyler:

*“Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.”⁶⁹*

Âkif’in “Kör Neyzen” başlıklı şiirinde de, neyini üfleyerek dilenen bir neyzen tasvir edilir. Bu durum, dilencilik faaliyetini halkın gözünde kötülenecek bir iş olmaktan çıkarmak amacıyla dilenciler tarafından sıklıkla yapılan bir faaliyettir:

*“Elinde, nevha-i mâtem kadar acıklı sadâ
Veren, bir eski kamış; koltuğunda bir yedici;
Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ,
Durup da merhameten dinleyen gelip gidici,
Önünde boynunu bükmüş zavallı keşkülüne,
Atardı beş para, onluk değilse bâri yine.”⁷⁰*

Âkif, yaşadığı devrin önemli sorunlarından biri olarak işsiz güçsüz insanların miskin miskin oturarak zaman öldürdükleri mahalle kahvelerinin de düşmanıdır. Mahalle kahvesi, bu yüzden Âkif için Şark’ın “harîm-i katilidir”. Buralarda halkın ölmeden gömüldüğünü dile getirecek kadar bu tür mekânlara karşı olan Âkif, “Mahalle Kahvesi” şiirinde bu mekânın ve bu tür yerlere devam edenlerin sefaletlerini daha da vurgulu anlatmak için kahveleri “dilenci şekline girmiş sinsi caniler” şeklinde vasıflandırır:

*“Mahalle kahvesi! Osmanlılar bilir ne demek?
Tasavvur etme sakın ‘Görmedim nedir?’ diyecek.
Dilenci şekline girmiş bu sinsi cânîler,
Bu, gündüzün bile yol vermeyen, harâmîler,
Adımda bir, dikilir, azminin, gelir, önüne...*

68 Ali Canib, a.y.

69 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 22.

70 Ersoy, a.g.e., s.73.

*Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!
Evet, dilenci sanır seyr eden kıyâfetini;
Fakat bir onluğa âgûş açan sefâletini,
Görüp de rikkate şâyân, biraz sokulsa, hemen,
Vurur şikârını tâ kalbinin samîminden!
Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?
Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!”⁷¹*

Yaşadığı toplumu çok iyi gözlemlemiş ve sokağa asla sırtına dönmemiş bir şair olan Mehmet Âkif, diğer pek çok şiirinde olduğu gibi bu şiirinde de sağlıklı ve sağlam bireylerin çalışıp çabalamasıyla topluma fayda sağlayacağını dile getirmiştir. Bu yüzden de onun şiirlerinde iş ve iş ahlâkına dair örnekleri çokça bulabiliriz. Geçmiş güzel günlerin özlemine şiirlerinde dile getiren Âkif, hâlin içinde de sürekli Şark ve Garp medeniyetlerinin kıyaslamasını yapar. Onun şiirlerindeki bu tür kıyaslamalar genellikle şairin yaşadığı devirle olan hesaplaşması olarak karşımıza çıkar. Eski muhteşem günler çekip gitmiş ve Osmanlı Devleti de çok zayıflamıştır. Âkif, işte bu tür bir sosyal manzara içinde, İslam milletlerinin ve bu milleti uzun yıllar layıkıyla temsil etmiş olan Osmanlı'nın hâlini içler acısı şekilde “Vâiz Kürsüde” isimli şiirinde tasvir eder.⁷² Dilencilik, yukarıdaki şiirde geçtiği gibi bu sefer bir milletin içine düştüğü “zelil” durumu anlatmak için şair tarafından özellikle kullanılmış olmalıdır. Bu tür bir kullanım, her anlamda “terakki etmiş” bir milletin nasıl olup da “inkıraza” uğradığını daha da vurgulu göstermesi bakımından ilginç bir örnek kabul edilmelidir. Âkif, yaşadığı coğrafyanın geri kalmasına sebep olarak gösterilen Şark kaderciliğine de asla inanmaz. Bu kadercilik fikri, Osmanlı Medeniyeti'nin son yüzyıllardaki “atalete” karşı buldukları bir kılıftır. Âkif, yukarıda bahsettiğimiz aynı şiirin ilerleyen bölümlerinde, konuya tekrar döner ve “milletinin” diğer milletler içindeki yerini tespit eder:

*“Dilenci mevki’i, milletlerin içinde yerin!
Ne zevki var, bana anlat bu ömr-i derbederin?
şimâle doğru gidersin: Soğuk bir istikbâl,
Cenûba niyyet edersin: Açık bir istiskâl!
‘Aman Grey! Bize senden olur olursa meded...
Kuzum Puankare! Bittik... İnâyet et, kerem et!’
Dedikçe sen, dediler karşıdan: ‘İNâyet ola!’
Dilencilikle siyâset döner mi, hey budala?*

71 Ersoy, a.g.e., s. 115.

72 Ersoy, a.g.e., s.262.

*Siyâsetin kanı: Servet, hayâtı: Satvettir;
Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.
Donanma, ordu yürürken muzafferden ileri,
Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!
O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında? ”73*

Rıza Tevfik, “Asrî Goygoyculuk” şiirinde, dilencilik çerçevesinde yapılan yanlışları hicvetmiştir. Goygoycuların alamet-i farikaları olan “Yâ hoy goygoy cânım” sözünü şiirde nakarat olarak kullanan Rıza Tevfik, 1922 yılının sosyal, siyasi keşmekeşi içinde neler yaşadığını anlatır:

*“Biz Rumeli abdalyız, Anadol'a göç ettik;
Âr ü vakarı kaldırdık, kendimizi hiç ettik.
Bâtınımız ma'mur oldu, hazineler iç ettik,
Yolda bir münkire çattık, zevkimiz piç ettik.
Lânet olsun o imansız Feylesof'un canına!
En sonunda girdi mazlum Fuzûlî'nin kanına!
Yâ hoy goygoy cânım!!!
Bulgur aşk et imânım!!!”74*

Yaşar Nabi Nayır'ın “Dilencinin Şarkısı”75 şiirinde de yukarıda diğer şiirlerde karşılaştığımız dekor yer alır. Bir ihtiyar, keman çalarak dilenmektedir. Onun kemanından çıkan nağmeler, “zayıf iki el” gibi açılır gökyüzüne. Dilenenlerin zayıflığına dikkatleri çeken bu teşbih, şiirin ilerleyen dizelerinde “Sarı yapraklar”, “sonbahar” ifadeleriyle dilencilik dekorunu tamamlar:

DİLENCİNİN ŞARKISI
Yüreğiniz ferahlar: Veriniz, oh, veriniz!...
Dinleyin hislerimi besteleyen bu sesi,
Bir damla su halinde dağılsın kederiniz...

Zayıf iki el gibi açılır semalara,
Her akşam bir duadır kemanımın nağmesi:
Gönlünüzden koparı verin bu ihtiyara...

73 Ersoy,a.g.e., s. 264-265.

74 Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Serâb-ı Ömrüm ve Diğer Şiirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.316.

75 Yaşar Nabi, “Dilencinin Şarkısı”, *Hayat*, c.4, nr.88 , 2 Ağustos 1928, s.7.

*Âvâre bir yolcuym. Saçları ak, gönlü şen.
Saçımın teli kadar size ömür dilerim...
Keder yüzü görmeyin azîz efendilerim...*

*Mademki talih onu son baharla sevişen
Sarı yapraklar gibi düşürdü bu diyara:
Gönlünüzden kopanı verin bu ihtiyara...*

*Sizi taciz ettimse affedin günahımı...
Demeyin: bu nağmeler bir matem ahı mı?
Bir kahkaha farz edin şarkımı isterseniz...*

*Karnavalıdan uzağız, kapıdaki maskara
Bir saatten beridir ne bekliyor dersiniz,
Gönlünüzden kopanı verin bu ihtiyara...*

Şiirlerinde metafizik gerilimleri ustaca yansıtmayı başaran Sedat Umran'ın "Dilenciler"⁷⁶ şiirinde, dilenciler zümresine önceki şiirlerden biraz farklı bakıldığı anlaşılmaktadır. Örnek verdiğimiz şairlerin şiirlerindeki manzara, dilencilik faaliyetine acılık katmak, dilencilüğün hiç de aşağı tabakadan insanların yaptığı bir iş olmadığını belirtmek amacıyla düzenlenmişken, Umran'ın şiirinde bu türden bir santimental hava yoktur. Şaire göre dilenciler, "yalvararak" ve insanın içindeki "acıma" teline dokunarak işlerini görürler. Dilenciler, bu şiirde asla "ezilmiş, sakat, dışlanmış" bir varlık olarak çizilmezler. Onlar, "alaycı bir gülümsemeye" sahiptirler. Bu alaycı gülümseyiş şairin bu zümreyi olumlayışını, onlara verdiği değer bir yönünü de gösterir. Ama bu olumlamada bile onların hayatlarına, imgelerine özgü bir olumsuzluk barınır: "Bir damla kan." Bu şiirde dilenciler, imgesel tedailer ustaca kullanan şair tarafından "yalvarış içkisinin testileri, sokakların düğümleri" olarak vasıflandırılır:

DİLENCİLER

*Yalvarış içkisinin testileridir
dilenciler, acımanın önümüze sürdüğü;
insanlar bazan çok iyi, tam bize göre,
umutlarımız onların şişirdiği sabun köpüğü.*

*Sokakların düğümleridir dilenciler
hiç kimsenin, karakışın bile çözemediği;*

*duâların basamak basamak yükselttiği
inanç yapılarında ücretli bekçiler.*

*Eskimişliğin gömleği sırtlarında,
çirkinin korkuda artan saygısı;
kara noktalar sokakların sayfalarında
evler harf harf dizilmiş, eciş-bücüş bazısı.
Gece haylaz bir çocuktur, siler
evleri ve her şeyi yolların satırlarından,
dağılır kir gibi dört yana dilenciler
alaylı gülümsemelerinden sızar bir damla kan.*

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında dilenci ve dilencilik, bu kavramların oluşturduğu bir mazmun ve benzetme sistemi içinde yer alabilmiştir. Dilencilik kavramının çevresinde oluşan mazmunlarla devrin şairi, türlü teşbihler yaparak söze vuruculuk kuvveti kazandırmak istemiş, aşkını anlatmakta, sevdiğinin evinin kapısına kadar giden dilencilerle âşığı bazı beyitlerde özdeşleştirerek devrin kısa bir tasvirini yapmıştır. Türk şiirinde dilenciler, özellikle Servet-i Fünûn devrinde santimental duygulanmaların da tesiriyle “soğuk havalı” dekorlar içinde gösterilmiştir. Ayrıca bu şiirlerden anlaşıldığına göre dilencilik, hiç de kötülenecek, olumsuz bir davranış değildir. Bu dönemin şairlerinin böyle düşünmelerinde psiko-sosyal, ve siyasi sebepler etkilidir. Onların dilencileri bu şekilde bir dekor içinde tasvir etmelerine, gerçek hayatı hep idealize ederek yansıtmaları, kartpostallardan gör-dükleri manzaralara fazlasıyla kapılmaları ve içinde yaşadıkları aşırı santimental duygular sebep olmuş olmalıdır.

Şairler dilencilere acımış, bu acıma duygularını şiirlerinde bol ünlemler ve acıma ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde ise dilencilik şairlerin çok fazla tercih ettikleri bir tema, sanat malzemesi olarak kullanılmamıştır. Sedat Umran’ın incelediğimiz şiiri, dilencilige farklı yaklaşan örneklerdendir. Dilencilik faaliyeti, modern hayatla birlikte olumsuz yönleri tör-pülenmiş bir şekilde karşımıza çıkar.

Dilencilik faaliyetinin inceleme alanımız olan şiirlerde bu kadar çok ve çeşitli şekillerde görülüyor olması, dilencilığın gerçekten de toplum için önemli bir sorun olduğunu ve bu sorunun ister istemez şiirlere de yansıdığını söylememize sebep olmaktadır. Dilencilik gibi halkın günlük hayatı içinde oldukça sıradan, kanıksanmış bir faaliyete edebiyatın hayatın içinden konularla nasıl yoğrulup şekil alabildiğini göstermesi bakımından edebiyat sosyologuna dikkat çekici veriler

sunmaktadır. Bu sosyal olgunun insanların duygularına hitap eden istismar edici rolü, toplumsal anlamdaki değerlerin değişmesi ve dönüşmesini, toplumsal bağın gevşemesiyle birlikte bireyselleşmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal bir meselenin hayattaki ipuçlarını gösterebilmektedir. İşin maddi boyutu bir yana, toplumdaki maddi anlamdaki dalgalanmalarla birlikte ülkede yaşanan değerler erezyonunun da etkisiyle dilenen insanların artması ve dilencilik faaliyetlerindeki çeşitlenmeler (arabaların camlarını silmek, sakız satmak, kâğıt mendil satmak vb.) o sosyal ortamdaki geriye gidişi de açıkça ortaya koymaktadır. Şiir ölçeğinde, dilencilik faaliyetlerindeki değişim ve dönüşümler de görece de olsa izlenebilmektedir. Buna rağmen toplum, dilenciliğe ve şekil değiştiren dilenme faaliyetine hemen hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. İnsanlar, dilencilere yaptıkları aynı ve nakdi yardım ve sadakalarla da sosyal sorumluluklarını yatıştırma ve maskeleymeye çalışmaktadır. Ne olursa olsun bu tür faaliyetlerde bulunan insanlar, toplum tarafından dışlanmaktadır. Bu sosyal sorunun izleri Türk şiirine de çeşitli şekillerde yansımaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Alver , Köksal (Editör), *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2006.
- Altınay, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Aybet, Gülgün Üçel *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları* (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, *Serâb-ı Ömrüm ve Diğer Şiirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Ayşe, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dikmen, Melek - Çetin, Kamile, “Dilenciliğin Türk Şiirindeki Tezahürleri”, Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dilthey, Wilhelm, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (Çev. Doğan Özlem), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- Düzbakar, Dr. Ömer, “Osmanlı Devletinin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/5, Fall 2008, s. 296-312.
- Erünsal, İsmail, *The Life Works Tâcî-zâde Cafer Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Escarpit, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Çev. Âli Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
- İpşirli, Mehmet, “Cer”, (mad.), TDİA, c.VII, s. 388-389.
- Karaman, Doç. Dr. Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Koçu, Reşat Ekrem, “Dünden Bugüne Dilenciler”, *Hayat Tarih*, nr. 3, 1 Nisan 1970, s. s.25-28.
- Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966.
- Köseihal, Nurettin Şazi, “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi. nr. 19-20, 1967, s.1-30.
- Laurenson, Diana - Swingewood, Alan, *The Sociology of Literature*, Schocken Books, New York, 1972.

- Meriç, Cemil, *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1994.
- (Nayır)Yaşar Nabi, “Dilencinin Şarkısı”, *Hayat*, c.4, nr.88, 2 Ağustos 1928, s.7.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderîler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Doç. Dr. Cermal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Ortaylı, İlber v.d., *Payitaht-ı Zemin Eminönü I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul, 2008.
- Özbek, Nadir, “II. Meşrutiyet İstanbul’unda Dilenciler ve Serseriler”, *Toplumsal Tarih*, nr. 64, Nisan 1999, s. 34-43.
- Özcan, Nuri, “Goygoyculuk” (Mad.), TDİA, c. XXIV, s. 121-122.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I, Meb Yayınları, İstanbul, 1983.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- Serdaroğlu, Vildan, *Sosyal Hayat Işığında Zâti Divanı*, İSAM, İstanbul, 2006.
- Tekin, Zeki, “Osmanlı Döneminde Dilencilik”, *Osmanlı*, c. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste* (Tıpkıbasım), (Bas. Haz. Doç. Dr. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Toksarı, Ali, “Dilencilik” (mad.), TDİA, c.IX, s. 298-300.
- Tolasa, Harun, *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
- Uludağ, Süleyman, “Dilencilik”, (mad.), TDİA, c.IX, s.300.
- Umran, Sedat, *Sonsuzluk Atı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Yazıcı, Tahsin “Derviş”, (mad.), TDİA, c.IX, s.188-189.
- (Yöntem) Ali Canib, “Yalnız Bir Sahne”, *Âşşayan*, nr. 11, 1324, s.343.
- Zülfe, Ömer, *Hecrî Divan*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf>.

